

הקדמה 2

הנחת העבודה 3

שאלת המחקר: 4

פרק ראשון: העקרונות הנאורים כבסיס למהפכות החברתית, המוסדית והתעשייתית 4

4 תקציר הפרק

4 ההיסטוריה החברתית של אירופה עד למאה ה-16

6 **הרפורמציה הכנסייתית**

7 **תנועת הנאורות**

8 תהליכים ותמורות באוכלוסייה האירופאית בעידן הנאורות

8 **תברואה ותוחלת חיים**

9 **העלייה ברמת החיים**

10 הנאורות כבסיס למהפכה המוסדית

12 הנאורות כבסיס למהפכה התעשייתית

פרק שני: נאורות וקולוניאליזם 13

13 תקציר הפרק

13 עידן התגליות

15 העידן הקולוניאלי המודרני

19 **התפתחות התאגידים המסחריים**

20 **מסחר ואימפריה**

סיכום 22

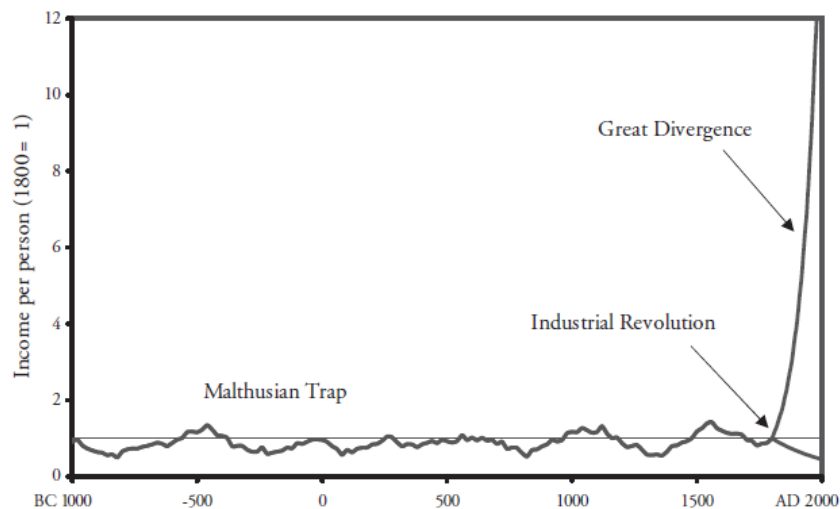
מראי מקום 24

הקדמה

השאלה מדוע מדינות מסוימות מצליחות להתפתח ולהוביל עלייה ברמת החיים ואילו מדינות אחרות נכשלות ונוזקות לסיוע, מעסיקה חוקרים רבים. תחזיות הגורסות כי סין עשויה בעתיד הקרוב להפוך לכלכלה הגדולה בעולם, הציתו גל של מחקרים השוואתיים על ההיסטוריה האנושית בתקופה הקולוניאליסטית, בעיקר מתוך כוונה לתאר ולהבין את התהליכים שהובילו ליצירתו של "הפער הגדול" (The great divergence), בחלוקת העושר העולמי בין מדינות אירופה לבין שאר העולם (Pomeranz, 2000). עם תחילתו של האלף השני לספירה, קשה היה לנבא כי מדינות אירופה הצפונית יהפכו ברבות הימים למרכז הכוח והשליטה של העולם. שוכנות בקצהו של העולם "הישן", כלכלתם התבססה בעיקר על יערנות, ציד, וסחר בעבדים, והטכנולוגיה שלהן הייתה נחותה ביחס לזו של מרכזי הכוח העולמיים; החליפות המוסלמית והקיסרות הסינית. מה הוא הדבר שהחל לקרות באופן ייחודי בצפון מערב אירופה? מדוע ב 1760, אנגליה בת 6 מיליון תושבים הגיע להישגים טכנולוגיים, כלכליים ופוליטיים גדולים יותר מאשר יפן, בעלת תרבות מתוחכמת ומפותחת, על 31 מיליון תושביה?

משחר האנושות ועד לתחילתה של המהפכה התעשייתית הייתה האנושות "כלואה" במלכודת טבעית המכונה "המחזור המלטוסיאני". מקור השם מגיע מהכומר תומס רוברט מלטוס (Malthus), ופרסם ב-1798 את "מאמר אודות עקרון האוכלוסייה" (An Essay on the Principle of Population) אשר בחן את הקשר שבין גידול אוכלוסין לבין בעיית העוני והמחסור. טענתו של מלטוס הייתה שהאוכלוסייה גדלה בקצב מהיר יותר מאשר יכולתה של האדמה לספק לאנושות מזון ומחיה, ומסיבה זו נידונה האנושות לחיים של עוני, רעב וסטגנציה. פיתוח טכנולוגי או תנאי אקלים טובים יותר אמורים לשפר את חיי האדם בכך שהם מאפשרים להשיג תפוקה גדולה יותר ממשאבי יצור הקיימים. הבעיה היא שקצב הפיתוח הטכנולוגי הנו איטי בהשוואה לקצב הילודה, כך שכל התקדמות טכנולוגית (המצאת המחרשה, ספינות מהירות יותר, שיטות בנייה מתוחכמות יותר, בידוד חום וכו') תורגמה באופן **כמעט מיידי** לעלייה במספר האוכלוסין. בסופו של דבר, סך העושר החדש שנצבר נחלק על מספר גדול יותר של בני-אדם, עד שהגיע לרמה של "שיווי משקל" מינימלי – ז"א רמת העוני שמתחתיה כבר לא ניתן להתקיים. ההשלכות האופי הסטאטי של הכלכלה המלטוסיאנית, גרמו לכך שצאצאיו הרבים של אדם היו נאלצים להתחלק במשאבים המוגבלים הקיימים ולכן גלשו במורד במדרג הסוציו-אקונומי; ילדיו של בעל מלאכה נעשו פועלים פשוטים, ילדיו של הסוחר נעשו זבנים, וילדיו של בעל האחוזה נעשו בעלי אדמות קטנים. כתוצאה מדינמיקה זו, תכונות כמו חריצות, קפדנות וחדשנות לא תוגמלו באופן הולם. מדוע היה קצב ההתפתחות הטכנולוגי נמוך כל-כך בתקופה הטרור תעשייתית? יש לקחת חשבון כי בתקופה הטרור תעשייתית הייתה

החברה מצויה במערכת של שווי משקל יציבה, בין המשאבים לבין הצריכה. צריך היה שיתרחש שינוי מהותי כדי לשבור את מעגל הכשפים הזה (Clark, 2007).

תרשים 1: מחזור העושר המלטוסיאני ששלט במהלך ההיסטוריה של האנושות, נשבר לראשונה במאה 18 בצפון-מערב אירופה. (Clark, 2007)

הנחת העבודה

ע"פ המודל המחזור המלטוסיאני, העלייה בהכנסה האישית מביאה לעליית האוכלוסין וסופה לנטרל את העלייה ברמת החיים. אולם, כניסתם **הסינכרונית** של שני גורמים חדשים בהיסטוריה הצליחה לשבור את מעגל הכשפים הזה: "השינוי המוסדי" והמהפכה התעשייתית. אירועים אלו הכניסו גורם חדש למשוואה: לא רק גילוי של משאבים זמינים וחדשים (הקולוניאליזם המסורתי), אלא גם התייעלות טכנולוגית ומוסדית בניצול המשאבים, אשר הזינה את כוחו של הקולוניאליזם המודרני. כדי שיתאפשרו הקמתם של המוסדות המדעיים והפיננסיים ופריצתה של המהפכה התעשייתית, צריך היה להתבסס שינוי משמעותי ועמוק במבנה חברתי שיאפשר את המצאתם של אותם מוסדות. הפתיחות לרעיונות חדשים באירופה שהחלה ברנסאנס האיטלקי והמשיכה עם הרפורמציה של הכנסייה הנוצרית, הגיע לשיאה בעידן 'הנאורות'. הרעיונות הפילוסופיים של תנועת הנאורות באירופה שנהגו במהלך המאה ה-16 והתחילו להיות מיושמים בפועל במהלך המאה ה-17, אפשרו את עלייתן של התודעה החברתית (Social enlightenment) והשיטה המדעית (Scientific enlightenment) אשר לאט ובהתמדה הניעו את המהפכות הגדולות של פוליטיקה, חברה, מסחר ותעשייה באירופה. אימוץ עקרונות הנאורות שהתחיל בצפון אירופה הפרוטסטנטית, הביא ל"שינוי המוסדי" במוסדות המדע, הכלכלה, הממשל והחברה, שהחליפו את הממסד המלוכני, והצליחו בתוך תקופה של 100 שנה בלבד, לאפשר את הקידמה הטכנולוגית ואת העלייה